

Tarihsel Perspektiften Feminist İktisat ve Eleştirileri

*Hülya DERYA*¹

Feminist Economics and Its Critics from a Historical Perspective

ARTICLE INFO

Article History:

Date Submitted: 10.09.2018

Date Accepted: 24.09.2018

JEL Classification:

B54

B20

B50

Keywords:

Feminist Economics,

Marx,

Keynes,

Neoclassical,

Other Economics.

ABSTRACT

This study moves from a historical perspective; the criticism and emergence of feminist economics, and the story of free and low-wage working women, termed as "other economics," is pushed into an edge in capitalism, and the production and reproduction of the material conditions of life are shaped in the context of more exploitative-production-dominance relations. The first women's movement that emerged in the 1400s based on different schools turned day by day into multi-voice feminist schools. Feminist economists both in classical and neoclassical theories of economics; criticize the disappearance of women. Although Marx and Keynes criticized capitalism hard, they were male-centered in crisis models. Thus, in Marks and Keynes thought models, the differences between economics and "other economics" relations cannot be adequately analyzed.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hulya_derya@kilis.edu.tr

Özet

Bu çalışma tarihsel bir perspektiften hareketle; feminist iktisadın ortaya çıkışı, eleştirileri ve "diğer iktisat olarak" adlandırılan ücretsiz ve düşük ücretle çalışan kadınların hikâyesinin kapitalizm içerisinde bir kenara itildiğini, hayatın maddi koşullarının üretimi ve yeniden üretiminin daha ziyade sömürü-üretim-hâkimiyet ilişkileri bağlamında şekillendiğini ortaya koymak amacındadır. 1400'lü yıllarda ortaya çıkan ilk kadın hareketi farklı ekollere kaynaklık ederek çok sesli feminist okullara dönüşerek günümüze gelmektedir. Feminist iktisatçılar hem klasik hem de neoklasik iktisat teorilerinde; kadının yok sayılmasını eleştirmektedir. Marks ve Keynes'in kapitalizmi sert şekilde eleştirmesine karşın, kriz modellerinde erkek odaklı düşünmüşlerdir. Bu yüzden Marks ve Keynes düşünce modellerinde de iktisat ve "diğer iktisat" ilişkisi arasındaki farklılaşmalar yeterli ölçüde analiz edilememiştir.

1.Giriş

İlk kadın hareketi 1400'lü yıllarda ortaya çıkmıştır. İlk dönem feministler daha ziyade kadın yaşamının olumsuzlukları konu edilirken son dönemlerde teorik bir baz kazanmıştır. Feminist iktisatçılar çeşitli iktisat ve feminist okullarından gelmişlerdir. Ortada bir feminist iktisat ve yaklaşım yoktur. Feminist yaklaşımların ortak noktası kadınlardır ve en önemli düşmanları klasik ve neoklasik okullarıdır. Feminist iktisat herkesi sömüren, ataerki cinsiyet ilişkisi ve baskıcı toplumsal yapı ve kurallara karşı mücadele vermiştir. 1992 yılında kurumsallaşmıştır. Feminist teori gender kategorisini merkezi analiz enstrümanı olarak kullanmıştır. Bunun ortaya koyduğu rol tanımlaması, biyolojik faktörlere dayandırılmıştır. Klasikler ve neoklasikler iktisat teorilerinde kadına yer vermemişlerdir. Smith için kadın iktisadi anlamda irrasyonel tanımlanmıştır. Kadının iktisatta görünmez kılınması feminist iktisadın hareket noktasını oluşturarak, yerleşik iktisada köklü bir eleştiri yapılmasına sebep olmuştur. Feminist iktisadın klasiklere ve neoklasiklere getirdikleri eleştiri ve alternatif önerileri yöntem, konu, modelleme ve eğitim çerçevesinde olmuştur. Endüstrileşme ile ev içi üretim piyasaya kaymış ve piyasa önemli hale gelmiştir. Kadın hareketleri ücretlendirilmemiş kadın işçiliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bakım iktisadı penceresinden geçime yönelik üretim ele alınmıştır. İktisat içerisinde düşük prodüktivite sergileyen işyerlerinin oranı artmış, iktisadi büyüme yavaşlamıştır. Düşük prodüktivite sergileyen işyerlerini yani hizmet sektörünü düşük

maaşla çalışan kadınlar oluşturmuştur. Bunlar aynı zamanda yoksul işçi sayısının da artmasını izah etmiştir. "Diğer iktisadın" içerğini düşük ücretli hizmet sektöründeki kadınlar ve ev işleri oluşturmuştur. Diğer iktisadın merkezi üretim noktasını evler oluşturmuştur ve bu ev içi üretimler GSYH'da yer almamıştır. Diğer iktisat ve iktisat arasındaki farklılaşmalar hem egemen iktisat hem de Keynes ve Marks düşünce modellerinde yeterince analiz edilmemiştir. Kapitalist gelişimde seçilmiş hükümetler yeniden seçilebilmek için temel gıda maddesi ve hizmetler kapsamında bir dip fiyat politikası gütmüş, çünkü bu şekilde asgari bir geçim standardı ve geniş kitleler için asgari bir gelir teminat altına alınmıştır. Hükümetler bu türden dip fiyatlarla bir yandan transfer ödemeleri ile finanse etmişlerdir. Diğer yandan hükümetler gıda maddesi üretimini düşük ücret ve ekolojik yıkıma dayandırarak kadınlara havale etmişlerdir.

Bu çalışmanın temelini feminist iktisadın tarihsel açıdan ortaya çıkışı, klasik ve neoklasik iktisada getirilen eleştirileri ve düşük ücretli hizmet sektöründe çalışan kadınlar ile ev içi çalışmaların oluşturduğu "diğer iktisat" analiz edilecektir.

2.Feminist İktisadın Oluşum Süreci

Feminist iktisadın kökeni 1400'lü yıllarda kadınların iktisadi özgürlüğü konusundaki ayaklanması ile gerçekleşmiştir.² İngiltere'de 19. Yüzyılın başında Harriet Taylor Mill ve John Stuart Mill cinsiyet eşitliği sorusuyla politik-iktisat anlamında ilgilenmiş, kadının konumu ve kadın ve erkeklerin tüm mesleklere girebilmesi meselesi üzerinde çalışmışlardır (Mill/Taylor Mill 1869). Bu yöndeki İngiliz eserler arasında Millicent Faewcett, Ada Heather-Bigg ve Beatrice Webb-Potter çalışmalarını sayabiliriz. ABD'deyse Charlotte Perkins Gilman'ın "Women and Economics" (Kadın ve Ekonomi) isimli eseri, erken dönem feminist iktisadın standart eseri kabul edilmiştir. Yazar burada ev işinin (ücretsiz) olmasının iktisadi açıdan önemiyle ilgilenmiştir. Alman kadın hareketiyse eş zamanlı olarak benzer tartışmalar yaşamıştır. Almanya'da Clara Zetkin bu işin öncüsü olmuştur. Avusturya'da Käthe Leichter'in yazıları özel bir önem kazanmıştır. Leichter 1925 yılında Viyana'da kadın dairesini kurmuş ve kadın istihdamının sistematik sosyo-iktisadi iyileştirilmesi için çalışmıştır. Bunun ilerisinde

² Bu noktada özellikle dalga halinde gelen 6 kadın hareketi üzerinde durulur. Bunun ilki 1400 yılları civarında gerçekleşmiştir. Son dalga kadın hareketiyse 1960'lardan sonra ortaya çıkan kadın hareketidir.

sosyalist yazarlarda kadın sorunuyla ilgilenmiştir. August Babels "Die Frau und der Sozialismus" (Sosyalizmde Kadın, 1879), Friedrich Engels "Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats" (Ailenin Kökeni, Özel Mülkiyeti ve Devleti, 1884). Rosa Luxemburg ise "Die Akkumulation des Kapitals" (Sermaye Birikimi) isimli eserde, kapitalizmin kendini yenilemek için kapitalist olmayan bir çevreye ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Daha sonraki feminist yazarlar ise bu noktadan hareketle, bu tezi kadınların gerçekleştirdiği ev işine aktarmaya çalışmışlardır (Michalitsch/Schlager, 2006:57; Haug, 2007:5-13).

Bu tarihsel sürece baktığımızda, feminist hareketin merkezi konuları bugüne kadar neredeyse değişmemiştir. Bununla birlikte ilk dönem feministler daha ziyade kadın yaşamına dayandırdıkları bu yaklaşımları, son dönemlerde teorik bir baz kazanmıştır. 1960'lı yıllardaki öğrenci hareketleriyle birlikte, yine feminist hareket bir ivme kazanmış, ama bu daha sonra hızını kaybetmiştir. 1980'li yıllarda diğer sosyal disiplinlerin içerisinde bir feminist bilim oluşmaya ve feminist iktisat bunun içerisinde kendi çalışma alanını oluşturmaya başlamıştır (Hewitson, 1999:5; Power, 2004:5) Feminist iktisadın kurumsal yapısı ise, International Association For Feminist Economics'in (IAFFE)³ 1992 yılında kuruluşu ile sağlanmıştır. Böylelikle tüm dünyada feminist iktisadi yaklaşımların diyaloga geçebileceği, tartışılabileceği bir platform ihtiyacına cevap verecek bir süreli yayın içinde karar alınmıştır (Serdaroğlu,76).

Günümüzdeyse iktisat bilimleri içerisinde çok kapsamlı feminist araştırmalar mevcuttur. Tematik araştırma alanları makro iktisat, finans bilimine ve oradan iş piyasasına kadar uzanmıştır. Kadınların 20. Yüzyılda çalışma hayatına girmesi, aynı zamanda iş piyasasını en gelişkin feminist araştırma konusu haline getirmiştir. Feminist iktisatçılar çeşitli iktisat ve feminist okullardan gelmişlerdir. Dolayısıyla ortada bir feminist iktisat veya yaklaşım yoktur. Buna rağmen iktisadi farklı iktisat teorileri ve metodolojik-epistemolojik yaklaşımlar bazında, farklı bakış açılarıyla yeniden yorumlamışlardır (Hoppe, 2002:11). Robeyns'e göre, genel geçerli bir feminist iktisat tanımı oluşturulamamıştır (Robeyns, 2000:3). Hoppe'e göre, feminist iktisadın egemen iktisadi düşünceye bir yanıt olup olamayacağı sorusu önemlidir. Çünkü bazı

³ American Economic Association Conferenc'de kadın iktisatçıların 1990 yılında bir araya gelmesiyle İAFFE oluşmuştur. İlk ortak yayın 1992'de yayınlanmış ve 1995 yılında ilk uluslar arası dergi olan Feminist Economics kurulmuştur. Bugün İAFFE'nin 64 ülkeden üyesi bulunmaktadır.

feminist yaklaşımlar klasik ve neoklasik düşünceyi eleştirmiş, fakat esasında bu okuldan ayrılmak yerine, bu sistemin içerisinde kalarak yeni yaklaşımlar geliştirmişlerdir (örneğin Notburga Ott'un oyun teorisini genişleten çalışmaları) (Hoppe, 2002:55). Diğer yandan bazı yaklaşımlar, doğrudan Neoklasik'i hedef almakta ve yeni bir iktisat bilimi talep etmektedir. Buna rağmen Hewitson'a göre, feminist iktisat, kadınların iktisadi çerçeve koşullarını tanımlayan ve anlayan, bağımsız bir araştırma alanı olarak görülememiştir (Hewitson, 1999:6).

Feminist iktisadın bir tanımı olmadığı gibi, feminizmin de genel geçerli bir tanımı yoktur. Bununla birlikte tüm feminist yaklaşımlar, esas itibarıyla kadınları yetkilendiren konularla ilgilenmiştir (Egeland, 2004: 183). Feminizm kavramı altında heterojen konseptler bir araya getirilmiştir. Feminizm "toplum tartışmaları, kritik bilgilendirmeler, sosyal kavga ve özgürlükçü hareketler" olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde herkesi sömüren ataerkil cinsiyet ilişkisi ve baskıcı toplumsal yapı ve kurumlara karşı mücadele verilmiştir. Burada özellikle önemli olan kadının hayatını anlamak ve değiştirmektir. Bunun için feminist bilim, kadın perspektifine sahip bir bilimdir. Cinsiyete odaklanmak ise bir anahtar olarak kullanılmıştır. Bu şekilde çeşitli iktisadi tartışmalara girilmiş, erkek egemen anlayış sorgulanmış, kadın düşüncesinin çarpıtılması ve kadının hayat tecrübesinin inkâr edilmesi aydınlatılmıştır (Singer,2004:257). Feminist iktisattaki feministlik, teorik feminizme demirlenmiştir. Kadının iktisadi koşullarının iyileştirilmesiyle ilgilenilmiş, kadının kocasından ve ailesinden iktisadi anlamda bağımsız olması hedeflenmiştir. Feminist iktisatçılar her ne kadar maaş politikasını eleştirseler de, bu hedef için kadının çalışmasını önemli bir mihenk taşı olarak görmüştür (Schultheiss, 2008:12). Sonuçta iktisadın ve iktisat bilimlerinin, alternatif ve daha insancıl bir vizyonu hedeflenmiştir (Barker/Kuiper, 2003:5). Feminist teori özellikle "Gender" kategorisini merkezi analiz enstrümanı olarak kullanmıştır (Beneria, 2003: 40). Gender kavramıyla birlikte feminist bir "enstrüman yaratılmıştır. Bunun ortaya koyduğu rol tanımlaması, biyolojik faktörlere dayandırılmıştır" (Frey, 2003: 31). Bu ayrışmayla, sosyal cinsiyetin bir kültürel, tarihsel, toplumsal ve ideolojik yapı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kadınlar ve erkekler için ortaya çıkan iktisadi çıktılarının tanımlanabileceği görülmüştür (Bakker, 1994:3). Gender, kadınlara ve erkeklere farklı sosyal ve iktisadi roller tayin etmiştir. (örneğin işgücü, aile ferdi veya toplumsal fert gibi). Ayrıca cinsiyet spesifik olan ödenmiş ve ödenmemiş işçilik arasındaki bölümünü belirlemiş, bu aynı zamanda cinsiyetler arasındaki adaletsizliği de ortaya çıkarmıştır (Elson 2002:23). Feminist yaklaşımlar 1400'lü yıllardan itibaren çok sesli olmuştur.

Feminist iktisat üzerinde çalışan iktisatçıların farklı iktisat okullarından gelmeleri, feminizm açısından da farklı geçmişe sahip olmaları odaklandıkları konuların da farklı olması sonucunu doğurmuştur. Bu da feminist iktisadın gelişim sürecinin aşamalarına ilişkin değerlendirmeleri etkilemiştir. Bu farklılıklara rağmen, feminizm ve feminist iktisatçıların en temel uzlaşma noktalarından birisi olan "farklı ama eşit" saygıyı ilke edinmişlerdir (Serdaroğlu,70-71). Feminist iktisatçılar, iktisadın nasıl cinsiyet ilişkilerini ve cinsiyet ilişkilerinin nasıl iktisadi etkilediğini araştırmışlardır. Bunun ardından kadın ve erkeklerin gerçek perspektiflerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunun dışında egemen iktisat bilimlerinin önerdiği cinsiyetsizliğin ve nötrlüğün sorgulanması, önemli bir araştırma konusu olmuştur. Cinsel kodlanmışlığı ortaya çıkarmak ve içsel cinsiyetçiliği dışsal hale getirmek amaçlanmıştır (Mischalitsch/Schlager, 2006:59). Kadını iktisadi ve toplumsal açıdan görünür kılmaya çalışmışlardır. Ayrıca feminist iktisatçıların büyük bölümü neoklasikğin temel yaklaşımlarını ve metotlarını sorgulamıştır. Bu özellikle egemen insan tiplemesi olan homo economicus için geçerlidir ki Habermann onu feminist iktisatçıların en sevdiği düşman olarak tanımlamıştır (Habermann 2010:151). Marilyn Power ise, feminist iktisatçıların beş ortak noktasını tespit edebilmiştir (Power, 2004:1-3).

1. Maaşlı veya maaşsız ev işçiliği tüm iktisadi sistemler için önemlidir ve iktisadın önemli bir kısmıdır. Bu yüzden her iktisat analizinin başında dâhil edilmelidir.
2. İktisadi başarının ölçütü, mutlaka insanın refah seviyesi olmalıdır.
3. İnsanlar arası ilişkiler ve insani davranış, iktisadi süreç için merkezi bir öneme sahiptir. Bu yüzden egemenlik ve egemenlik eşit olmayan paylaşımı, iktisat analizlerin içerisine alınmalıdır.
4. İktisadi analiz içerisinde aynı zamanda etik hükümlere yer verilmelidir.
5. Kadınlar homojen bir kategori değildir. Sınıf üyelikleri, kültürel kökenleri ve diğer ayrımcılık faktörleri, mutlaka iktisadi analizlere dâhil edilmelidir (Power, 2004:1-3).

3.Feminist İktisadın Klasik ve Neoklasiklere Eleştirileri

Klasikler ve neoklasikler iktisat teorilerinde kadına yer verilmemiştir. Bu ekollerin temsilcilerinin bazılarının "kadına" bakışlarıyla ilgili düşüncelerine örnek verecek olursak, Smith, kadınların iktisadi açıdan irrasyonel ve uygunsuz olarak tanımlamıştır. Smith, kadınların

nüfus artışına katkıdaki rollerinin dışında görünmez olduğunu söylemiştir. Kadınlar kendileri ile ilgili meslek seçiminde ailelerinin onayı ve tavsiyesi olmadan karar vermelerine güvenilmeyeceğini savunmuştur. Yani kadınların rasyonel karar alma kapasitesine güvenmemiştir (Bodkin,1999:46). Klasik iktisatçıların çoğunluğu kadınları ve sorunlarını görmezden gelmişlerdir.

Neo- Klasik iktisatçılardan Pigou ise kadınların erkeklerden eksik ve zayıf olduğunu iddia etmiştir. Kadınların, erkeklerin ücretlerinden daha düşük tutulması ile refahın maksimize edileceğini dillendirmiştir. Kadınların evde ev işi yapmasının ulusun refahına katkısını araştırmıştır (Pujol,1992:151). Kadınlar için olumsuzlukları hipotezleri ve modelleri itibarıyla birbirinden farklı olsa da Smith, Marks, neoklasik yaklaşımların hepsi erkek egemen toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla tanımladığı rolleri kabul etmiştir (Serdaroğlu, 73). Klasik ve Neoklasik iktisat, eril-toplumsal cinsiyetçi bir bakışla kadın ve kadın deneyimlerini disiplin sınırları marjları dışına itmiştir.

Kadının iktisatta görünmez kılınması feminist iktisadın hareket noktasını oluşturmuş, yerleşik iktisada köklü bir eleştiri yapmışlardır. Bu eleştiriler genelde bilim anlayışına, yerleşik iktisadın ideolojisini temellendirdiği iddia edilen cinsiyetçi, sınıfsal, ırkçı ve emperyalist bakışlara odaklanmıştır. Feminist iktisat, iktisatçılara iktisadın güncelliğini yitirmiş unsurlarını revize etmelerini sağlayacak motivasyon gücü verebilmiştir. Ayrıca iktisat sadece kadınlara ait, erkekleri içermeyen bir dişil iktisat oluşturma iddiası ve çabasında olmamıştır. Egemen iktisat anlayışlarının cinsiyetçi unsurlar taşıdığı iddiasıyla iktisadın bu ve benzeri ayrımcı unsurlardan arındırılmasını savunmuşlardır (Strober,1994:143). Neoklasik iktisat 1890'lardaki başlangıcından bu yana, diğer alternatif yaklaşımları hegemonyacı gücü ile dışlayarak egemen paradigma haline gelmiştir. Ve disiplini tanımlar bir biçimde iktisadın yöntemine, konusuna modelleştirme anlayışına hatta eğitimine damgasını vurmuştur. Feminist iktisadın klasiklere ve neoklasiklere getirdikleri eleştiri ve alternatif önerileri başlıca dört noktada odaklanmıştır (Nelson,1995:133).

- 1-İktisatta yöntem
- 2-İktisadın Konusu
- 3-İktisatta Modelleme

4-İktisatta Eğitim

Feminist bakışa göre Homo Oeconomicus sadece iktisadi düşünen bir insan modelidir. Onun en belirgin özelliği, sınırsız rasyonel davranabilmektir. Davranışlarını belirleyen faktörse marjinal fayda sağlamaktır. Eleştirel kadın iktisatçılar, özellikle sınırsız rasyonel davranma kabiliyetini sorgulamıştır. Ayrıca homo oeconomicus'un⁴ bu niteliklerinin genel anlamda eril olarak ilişkilendirildiğini eleştirmişlerdir. Eleştirilerin odak noktasındaysa, homo oeconomicus'un kararlarını aldığı otonomi ve bağımsızlık olmuştur. Klasik ve neoklasik iktisat kararlarının odağına bireysel çıkarı yerleştirmiştir. Bu şekilde kararlar kişisel bir düzlemde alınmıştır. Ayrıca bu ekollerde, bütün bireylerin rasyonel ve egoist davranışının, toplumda toplum için en iyi sonucu oluşturduğu varsayılmıştır. Bireysel rasyonalitenin, çoğu zaman toplumsal çıkara ters düştüğü, pek çok iktisatçı tarafından daha önce ifade edilmiştir.

Feministlerin bir diğer eleştirisiyse, makro iktisadi bağlantılar, mikro düzlemden yola çıkılarak yapılandırılmıştır. Fakat bu şekilde düzlemler arasındaki hedefe yönelik çatışmalar görmezden gelinmiştir. Ayrıca kurumlar veya diğer mikro iktisadi birimler, örneğin evler veya işletmeler, cinsiyetsiz yansımışlardır (Hoppe, 2002:96). Fakat sonuçta makro iktisat, mikro iktisatçıların toplamından fazladır. Ayrıca ayrımcılık ve baskı, düzlemler arasında da gerçekleşmiştir.⁵ Örneğin bir işletme için çalışanına olabildiğince düşük maaş vermek rasyonel olabilir, ama bu toplam iktisat açısından akli başında bir davranış değildir. Çünkü sonuçta çalışanların maaşı, aynı zamanda satın alma gücünü ve dolayısıyla talebi belirlediği kanıtlanmıştır (Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik, 2006:13-14). Klasik ve Neoklasik iktisatçılar kadınların düşük ücret almalarına göz yumdukları gibi onların bilgi oluşturmada ki yöntemlerini de görmezden gelmişlerdir.

Klasik ve neoklasikler iktisatçılar iktisadın yönteminin, bilgi oluşumunun, eğitiminin ve varsayımlarının cinsiyetçi olduğunu fark etmemişlerdir. Nasıl bir balık içinde olduğu suyu fark etmiyorsa, erkek iktisatçılar da, iktisat kültürü içinde onun eril-toplumsal cinsiyetçi olduğunu

⁴ Neoliberal iktisatçılar her ne kadar homo oeconomicus'un, reel insanın bir kopyası iddiasında olmadıklarını ve bunu sadece bir model olarak kullandıklarını söylemiş olsalar da, bu tür yapıların zamanla bir tür öz-yaşam geliştirebildikleri ve bir nevi gerçeğe dönüştükleri gösterilmiştir (Klamer ve Leonard 1994).

⁵ Feminist perspektifte, makro iktisat ve mikro iktisatçı bakışın birbirinden bütünüyle ayrıldığını görebiliriz. Bunun sonunda, yeni araştırma alanlarının daha ziyade spesifik araştırma alanlarıyla ilintili ortaya çıktıkları görülmektedir.

anlamamışlardır (Bergman,1996:4). Feminist iktisatçılar ise, kadın deneyimlerine dayanılarak oluşturulacak bilginin, kadınları görünür kılarak, iktisat disiplinine kadın bakış açısını getireceğini savunmuşlardır. İktisat disiplinindeki cinsiyetçiliğin erkeklerin eril yöntemlerinin sonucu olduğunu iddia ederek, kadınların kendi kadın merkezci yöntemlerini kullanmalarının gereğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda, nesnellik, akılcılık, nicel araştırma ve bilgi edinme saplantılarından vazgeçilerek, bunların yerine kadına daha uygun simetrisinin öznellik, duygu ve algı, nitel araştırma yöntemleri-sondaj, mülakat, etnografi konulmasını önermişlerdir (Ferber ve Nelson,1993:3).

-İktisatçılar, bildiklerini nasıl biliyorlar. Bildiklerinin doğru olduğunu nasıl iddia ediyorlar?

-Araştırmalarını niçin sadece kantitatif yöntemlerle sınırlandırıyorlar. Örneğin mülakat, sondaj gibi yöntemlerle edinilen bilgilere niçin şüpheyle yaklaşıyorlar?

-İktisadi analiz ve sunumlarının niçin duygulardan arındırılmış olması gereği üzerinde duruyorlar?

-Araştırma nesnelere yaklaşımda, niçin özne ile nesne arasındaki ilişkinin sorunsallaştırılmasını içeren bilinçli taraflılık yerine seyirci bilgisini savunuyorlar?

-Modelleştirmede ve kuramların sunumunda niçin matematiksel söylemi, hikaye anlatımı ve metaforik söylem biçimlerine göre daha değerli kabul ediyorlar? (Serdaroğlu)

Bu nedenle feminist iktisat, yerleşik iktisat disiplinin taraflılığı, farklı ama birbirleriyle ilişkili bu dört açıdan yöntem, model, konu, eğitim irdelemiş ve iktisadın sınırlarını bu noktalarda zorlamıştır (Nelson,1995:135). Feminist iktisatçıların büyük bölümü, iktisadın çok fazla formelleştiği ve matematikleştiği konusunda hemfikirdir. Bunun sonunda "sözüm ona kesin hesaplanmış modellere yönelmiş ve diğer metodik anlayışları dışlamışlardır" (Maier, 1993:564). Klasik ve neoklasiklerin metodolojisi ve metotlarına göre, feminist perspektife göre yanıtlanamayan pek çok sorun bulunmuştur. Çünkü feminist iktisadın ortaya attığı yeni sorular, düzeltilmiş verilere, metotlara, teorilere ve metodolojilere ihtiyaç vardır (Kuiper, 2008:196). Ayrıca feminist iktisadın yardımıyla kadınlara ses veren yeni metodolojilere ve metotlara

ihhtiyaç duyulmuştur (Staveren, 1997:131). Feminist iktisatçılar bu yüzden alternatif araştırma stratejileri ve alternatif metotlar üzerinde çalışmışlardır. Tabi ki ortada bir feminist iktisadi metot oluşturulamamıştır. Burada kasıt, şu andaki metodolojik ve metodik sınırlarını genişletmektir (Strassmann,1997:5). Kalitatif metotların feminist araştırmalar için daha uygun görünmesinden dolayı, pek çok feminist iktisatçı bu yöne eğilmiştir. Kalitatif araştırmalar bu yüzden feminist çalışmalar için vazgeçilmez konumdadır, çünkü burada aynı zamanda görünmez strüktürlerin ortaya çıkartılması ve çok kompleks örneklemlerin analizi yapılabilmektedir (Sturm,1994:94). Fakat veri toplanmasını ve istatistikleri, cinsiyete uygun elde edilmesi ve geliştirilmesi gerekebilmiştir. Gender istatistiği, yeni yollar açmış ve veriler toplamıştır, çünkü ancak bu şekilde cinsiyet ilişkilerini ve sosyal adaletsizliği etkin bir şekilde ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Özellikle feminist iktisatçıların, iktisat bilimi tartışmalarına geç girmesi ve feminist teoriye odaklanılmaması, bir sorun teşkil etmiştir (Robeyns, 2000:20). Feminist iktisatçıların teori bazında eleştiriye geç kalmasının bir sebebi de iktisat eğitimidir. Feminist teorisyenler, pedagojik reformlara karşı direnişi, muhtemelen cinsiyet ve değerlerin genel kültürel yapılarda kökleşmesine bağlanmıştır. Aktif öğrenme teknikleri, ekonomik analizlerin çok daha düzgün aşına biçimlerinin pratiklerini geliştirebilir.

Feminist iktisatçılar, 17. Yüzyıl sonrası kamu/özel alan ayrımının, 19. yüzyılda endüstrileşme ile birlikte üretimin kontrolünün özel alandan piyasaya kaydığı konusunda uzlaşmışlardır. Endüstrileşmenin hızlandıran etkisini ise, piyasanın önemini artırıp, ev içi üretimini özel alanın önemsizleştirmesine dayandırmışlardır (Longino,1993:168). İktisat economics ve erkek (man) sözcüklerini birleştiren egemen iktisat yaklaşımlarında toplumsal değer yargıları temelinde birleştirmiştir. Toplumsal cinsiyet anlayışına uygun biçimde kadın erkek rolleri tanımlanmıştır. Cinsiyetçi bir işbölümü sonucu kadın özel alana hapsedilmiş, bu rollerin gereği olarak görülen özel alana ilişkin iktisadi faaliyetler, piyasa dışı ilişkileri betimlediği için ikincil önemsiz addedilerek iktisadın inceleme alanı dışına itilmiş ve böylece iktisatta kadın görünmez kılınmıştır (Serdaroğlu,1997:7). Böylelikle iktisadın konusu üretim ve tüketime ilişkin faaliyetlerden oluşmaya başlamıştır. Burada ekonominin tümü adına sadece fiyat mekanizmasının işlediği piyasa sektörünü, piyasa ilişkilerini konu alan kısmı incelenmiş, ekonominin geri kalanını göz ardı edilmiştir.

4.Feminist İktisadın Ücretlenmemiş ve Düşük Ücretli Çalışma Kavramına Yönelik Eleştirisi

Kadın hareketi başladığından beri feminist iktisat, kadınların iktisadi anlamda dışlanmaları ve hukuksuz bırakılmaları konusunda ve bunların sosyo-iktisadi mağduriyetleriyle ilgilenmiştir. Kadın hareketi, ücretlendirilmemiş kadın işçiliği konusunu gün yüzüne çıkarmıştır. Bu konunun iktisadi ve teorik olarak refah iktisadi veya "diğer iktisadın analizi" yönünde geliştirilmesiyle birlikte, ancak 20 yıldır ele alınabilmiştir. Kadın hareketinin önemli feminist teorisyenlerinden biri olan Maria Mies, bu konunun entelektüel oluşum şeklini şu şekilde tanımlamıştır; "Bielefeld gelişim sosyologları o dönemde özellikle teorik problemi berraklaştırmak, bugün dünyada insanların büyük bölümünün nasıl re-produksiyonu teminat altına aldıklarını ortaya koymak istemişlerdir. Bu insanların büyük bölümü klasik Marksist teori doğrultusunda ücretli çalışan değildir. Daha ziyade küçük çiftçi, küçük zanaatkar, küçük esnaf, mevsimlik işçi, fahişe, dilenci ve benzer biçimde geçinen insanlardır. Maocular bunları "feodal" olarak adlandırmıştır, başkalarıysa bunlara "heteronom" demiştir. Bununla birlikte herkes aynı şeyi tespit etmiştir, burada üretim klasiklerin, neoklasiklerin tanımladığı anlamda bir mamul, takas malı veya katma değer üretimi değildir, buradaki üretim kendi hayatlarının re-produksiyonuydu, yani geçime yöneliktir (Mies, 2009:259). Çok sayıda feminist iktisatçı aynı konuyu iktisadi ve teori bağlamda ele almıştır, bunlar daha ziyade bakım iktisadi penceresinden yapılmıştır (Madörin, 2010a:81-104). Feminist Economics dergisi 2000 yılında Susan Donath'ın bir makalesini yayınlamıştır. Bu makale toplam iktisadi hesaplamayı ve bunla birlikte makro iktisadi – Keynesçi analizleri feminist bakış açısına göre irdeleme olanağı sunan bir analitik vasıta oluşturulmuştur. Avustralyalı feminist yazar bu çalışmasında ABD'li iktisatçı William Baumol'un⁶ "olgun iktisatlarda" emeğin parçalanması konusundaki tezine dayanarak "The other Economy: A Suggestion for a Distinctively Feminist Economics" adlı bir makale yayınlamıştır. Buna göre özellikle hizmet sektöründeki bazı iktisadi faaliyetlerin, emek üretkenliği gelişimine dar sınırlar konmuştur. Bazı iktisadi sektörlerdeki teknik ve emek üretkenliğinin süratli ilerleyişi (Baumol bunları ilerici sektör olarak tanımlamıştır) ve ilerici olmayan sektörlerdeki emek üretkenliğinin sınırlı gelişimi, çalışma strüktüründe, devlet

⁶ Zürich ETH konjonktür merkezinden Jochen Hartwig son yıllarda Baumol'un tezleri üzerine araştırma yapmış ve özellikle sağlık kurumu üzerine etkileri araştırmıştır.

oranında ve olgun iktisattaki maliyet strüktüründe yeni oranlamaların oluşmasına neden olmuştur. İktisat içerisindeki düşük produktivite sergileyen iş yerlerinin oranı artmış, iktisadi büyüme yavaşlamış ve devlet oranı giderek artmıştır. Hatta bu durumda alışıldık maaşların ödenmesi mümkün olmayacağı düşünülmüştür (Madörin, 2010a). Susan Donath bu noktada Baumol'un düşüncelerini ele almış ve onun tezini bağımsız bir feminist iktisat tezinin çıkış noktası için değerlendirmeyi önermiştir. Bunun gerekçesi olarak ise, ücretli-ücretsiz care – iktisadında (bakım iktisadı), insanların doğrudan bakımında özellikle kadınların faal olmasını göstermiştir. Bu manada söz konusu alanda kamusal mal ve hizmet üzerine spesifik bir teorinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ücretli-ücretsiz care iktisadı önemli ölçüde Baumol'un "hastalık maliyeti" üzerinden karakterize edilmiştir. Burada emek yoğun, kişiye dönük hizmetler söz konusudur ki bunlar özellikle çalışma sürecinin diğer uygulamaları tarafından şekillendirilmiştir.

Donath'ın argümanlarında Mies'te olduğu gibi üretim yöntemlerinin analizi ön planda değildir ve bunun yerine, kişiye dönük hizmetlerde çalışma sürecinin işletme-makro iktisat mantığına yönelik ve mamul üretimiyle olan farklılıklar konu edilmiştir. Bunlar şüphesiz acımasız kapitalist gelişime karşın, hala kapitalist değerlendirme süreçlerinin dışında kalan "diğer bir iktisadın" bulunmasını açıklamıştır. Aynı zamanda working-poor'un (yoksul işçi) sayısının artmasını da izah etmiştir. Sonuçta diğer sektörlerde çalışan sayısı azalmış veya durağan seyredebilmiştir.⁷ Ayrıca "diğer iktisat" oldukça heteronom organize edilmiştir. Bu hem çalışma biçimi, hem de kurumsallığı bağlamında geçerli sayılmıştır. Fakat iş yeri bakımındansa, "evler" esas itibarla "diğer iktisadın" merkezi üretim noktasını oluşturmaktadır. (Donath,2000:115-125). Sonuç itibarıyla "diğer iktisatla" ilgilenen feminist iktisat teorilerinde merkezde üç olgu bulunabilmiştir:

1. Kapitalist birikim, genişleme, sömürü ve soygun ile bunun "diğer iktisat" üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır.

⁷ Örneğin 1991-2010 arası inşaat sektöründe çalışan sayısı %18 azalma, sağlık sektöründe ise % 51 artma yoluna gitmiştir.

2. "Diğer iktisadın" teorisi ve tarihinin analizi: Hayat standardı ve refah için ne ifade ediyor? Organizasyonun kapitalist değerlendirme süreci üzerindeki etkisi ne? Bu iktisadi alandaki hâkimiyet ve sömürü ilişkileri nelerdir?⁸

3. Kapitalist organize edilmiş iktisat ve "diğer iktisat" arasındaki bağıntının teorisiidir.

İlk sorunun analizi, Marksist tartışmalarda en azından düşünsel geleneğin bir parçasını oluşturmuştur.⁹ Bugün bu konular yine Marks teorileri bağlamında ve yeni feminist tartışmalarda neoliberalizm ile globalleşme süreci içerisinde yeniden değerlendirilme olanağı sağlamıştır. İkinci ve üçüncü sorudaysa yeni konular ele alınmıştır; toplumlar hayatın ve hayatta kalmanın maddi unsurlarının üretimini ve yeniden-üretimini nasıl organize ediyor?¹⁰ Fakat sonuçta bu esas itibarla bir toplumun kapitalist üretim ve yeniden-üretimi ve bununla ilintili olan kapitalist birikimi nasıl organize ettiğiyle aynı soru değildir, her zaman daha azıdır (Donath,2000:115-125).

1960'lı yıllarda iktisadı gelişimin sürekli büyüdüğü varsayılmış, resmi olmayan emek sektörünün git gide kaybolacağı düşünülmüştür. Ama ücretsiz alandaki sayısız çalışan sayısı bu tartışmalarda hiç değerlendirilmemiştir. Aynı şekilde politik iktisadın babaları olan Smith, Marks ve Keynes'de maddi ilerlemenin, yani insanların hayat standardı ve refahının yükselmesinin, büyük ölçüde endüstri içerisindeki emek prodüktivitesinin artmasına bağlı olduğuna inanmışlardır. Oysa bu varsayım bugün sadece kısmen doğruluğunu kanıtlamıştır. Temel fikir olarak hala kapitalizm eleştirilerinin temelini oluşturduğudur. Mark'ın Reproduktionsmodell ve Keynes'in Arbeiten Zur Makro ökonomie Und Volkswirtschaftlichen Gesamtrechnung kazanımları, sonuçta bu teorisyenlerin neo klasiklerden farklı olarak, piyasanın basitçe sadece piyasa olmadığının ve piyasalarda farklı mantıklarda hareket eden farklı aktörlerin bulunduğu bilincine varmış olmalarından ileri gelmiştir. Sonuçta bu

⁸ Ücretsiz işçiliğin esas itibarla maaşsız olması onun her zaman hakimiyet ve sömürden arınmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Her zaman az veya düşük ücret verilen kadınlar, köleler, kolonyaller, serfler, kaçırılmış insanlar, tutuklular ve hukuksuz göçmenler vardı.

⁹ Fredericij: Ursprüngliche Akkumulation, 2004. Ayrıca Rosa Luxemburg'un Marks'ın re-produksiyonunun teorik genişletilmesi bu konuya kaynaklık etmektedir.

¹⁰ Bu noktada ayrıca kapitalist üretimin hangi rolü oynadığı da önemlidir, yani örneğin Nestle veya ecza endüstrisinin üretimi gibi.

mantıklar doğrultusunda oluşan bir kriz dinamiği belirmiş ve bu salt piyasalar üzerinden düzenlenmemiştir. Marks ve Keynes üç sektörü ayırmıştır:

- 1- Kullanım ve tüketim mallarını üreten endüstriler,
- 2- Diğer endüstrilere hammadde, makine, enerji vs. sağlayan endüstriler,
- 3- Banka sektörü.

Ayrıca Keynes'e göre bu ürün ve hizmetleri satın alan önemli aktörler yatırımcılar, maaşla geçinenler ve devlettir. Bu noktada iktisat bağlamında iki önemli nokta vardır: 1. Hanelerin, devletin ve işletmelerin satın alma gücü ve borçlanmasıdır. 2. Para harcamaya yönelik farklı eğilimlerdir. Bankalar ise daha ziyade yeni para dağıtarak, yeni para oluşturma eğilimindedir¹¹. Kriz durumundaysa devlet geçici olarak, diğer aktörlerin azalan harcamalarını dengelemiştir. Bu düşünce modeli geçmişte bir anlam ifade etmiş, kısa vadeli kriz mücadelesinde etkinlik göstermiştir. Ama politik-iktisat düşünce biçimi olarak, bugünkü yıkım ve krizleri açıklamak için git gide daha az işe yaramıştır (Leonore,1995:34- 48). Hem Marks hem de Keynes kriz modellerinde saf milli iktisat ve erkek odaklı düşünmüşlerdir. Gelir ne kadar artarsa, endüstriyel ürün satışı o kadar artmış ve hayat standardı bu oranda yükselmiştir. Aynı şekilde yatırımcıların eğilimi de daha fazla üretme, daha fazla yatırım yapma ve karı teknolojiye yatırma eğilimi gelişmiştir. Kapitalist birikimin bu iktisadi döngüsü, tüketim mallarının globalleşmesi sonucunda akamete uğramış, tabi bununla ilintili olan cinsiyet ilişkileri ve çatışmalarda değişmiştir. Marks ve Keynes'in düşünce modelleri Baumol'cü kitlesel çalışma problemini tanımlamıştır ki bunların prodüktivitesi sadece sınırlı biçimde yükselbilmiştir. Ayrıca ücretsiz care-işçiliği de yoktur ki bu sonuçta zaman iktisadi ve hayat standardı bağlamında oldukça önemlidir. Bu yüzden Marks ve Keynes düşünce modellerinde iktisat ve "diğer iktisat" ilişkisi arasındaki farklılaşmalar yeterli ölçüde analiz edilememiştir. Bu yüzden iktisadi bağlantıları ortaya çıkarmak için yeni kategoriler oluşturulmalıdır. Bu kategoriler hiç değilse ücretsiz işçiliği ve ev içi üretimi tanımlamalarıdır.

Uluslararası hesaplamalarda emek prodüktivitesi çoğu zaman tam zamanlı istihdam başına veya branş üzerinden bir brüt katma değer hesabı (BWS-Bruttowertschöpfung)

¹¹ Keynes bu noktada Marks'a göre çok ciddi bir yeni düşünce üretmiştir. Gelecek kaygısı esas itibarla yatırımcıların ve bankaların davranışları üzerinde farklı etkiler yaratır.

yapılmıştır. Peki, ama bu hesap ne anlama gelmiştir? Brüt katma değer esas itibarla, bir branştaki satılmış olan mal veya hizmetlerin ne kadar değer getirdiğiyle ölçülmüştür. Satış cirosunda işgücü maliyeti hariç tüm girdi ve ön hizmetler çıkartılmıştır. Tüm brüt katma değer toplandıdaysa ortaya GSYH çıkmıştır. Dolayısıyla brüt katma değer hesabında emek maliyeti için yapılan bütün harcamalar bulunur ki buna şirketlerin kendileri için ayırdıkları maaşlar ve vergiler dâhildir. İsviçre'deki emek prodüktivitesiyle ilgili veriler, bunların farklı iktisadi alanlarda kuvvetli ölçüde ayrıştığını ortaya çıkarmış ve bunların 1991'den itibaren çok farklı geliştiğini göstermiştir. Federal istatistik dairesi 2006 yılı için şu rakamları vermiştir: Kredi sektörü 294,075 İsviçre frangı, enerji-su tedariki 388,617 İsviçre frangı, kimya endüstrisi 274,927 İsviçre frangı, saat – tıbbi malzeme üretimi 164,309 İsviçre frangı vs. dır. (BFS, Bundesamt für Statistik, Statistisches Lexikon online Ende Juni 2011 Arbeitsproduktivität nach Branchen zu laufenden Preisen NOGA 60 T4.7.4.3 und NOGA 17 T4.7.4.2). Bu rakamlara bakıldığında bazı sektörlerin diğer sektörlerle göre neredeyse iki misli maaş verebilecekleri görünmüştür. Ama gerçekte böyle bir ücret-maaş yoktur. Burada özellikle üst yönetimlerin çok fazla para aldığı ve hatta bankacılık sektöründe bunun olağanüstü rakamlara ulaştığı görülmüştür.

Bu açıdan bakıldığında ilerici ve ilerici olmayan sektörlerde ücret makasının açıldığı, ama özellikle ilerici sektörler içinde makasın daha da genişlediği belirlenmiştir. Sonuçta ikincisi sendikaları ilgilendiren bir konudur. Fakat geleceğe dönük özellikle kadın-erkek eşitliği bakımında ortaya mutlaka tartışılması gereken sorular çıkmıştır, çünkü kadınlar özellikle hizmet sektörü ağırlıklı sektörde yoğun çalışmaktadır. Ayrıca ücretlendirilmeyen işçiliğin yine büyük bölümü kadınlar tarafından yapılmıştır. Emek prodüktivitesi konsepti aynı zamanda önemli oranda ürün ve hizmetlerin fiyatlarına ve satış miktarlarına da bağlıdır. Ki bu bağlamda iddia edildiği üzere sadece "insan sermayesinin veya iktisadın prodüktivite gücünün etkinliği" belirleyici değildir. Yani bu kısaca, bunun aynı zamanda işveren veya satın alan grupların satın alma gücüne bağlı olduğunu da ortaya çıkmıştır. Bu durumda ilerici olmayan branşlar, çok yüksek işgücü maliyeti altında ezilmiştir. Kapitalistlere göre işgücü maliyeti verimlilik/karlılık sorunu nedeniyle çok yüksektir. Onlara göre personel giderleri, vergiler ve diğer kalemler düşüldükten sonra brüt katma değerden geriye büyük bir pay oluşmalıdır. Oysa bazı branşlarda neredeyse hiçbir şey geriye kalmamıştır. Burada kapitalist bakış açısına göre de karsız işletmelerin ve yoldaşlıkların kurulması uygundur. Çünkü bunlar için sınır, işgücü maliyetinin

ve giderlerin brüt katma değeri aştığı noktadır. Bununla birlikte bu limitlerin altında çok fazla iş vardır. Bu işler nihayetinde bir şekilde yapılmaktadır, ama transfer finanslar olmadan ödenememiştir (Credit Suisse (2010): *Swiss Issues Branchen – Die Struktur der Schweizer Wirtschaft 1998– 2020*. Hg. Economic Research der CS) ¹²

Maliyet sıkıntısı yaşayan branşların işgücü maliyetleri sadece kapitalistler olarak değil, aynı zamanda tüketiciler ve vergi ödeyenler bağlamında da bir problemdir. Sonuçta yaşam standartları ne kadar kazandıkları değil, aynı zamanda bununla ne alabilecekleriyle de orantılıdır. Vergi ödeyenler yüksek sağlık maliyetlerinden şikâyetçi, ama komik kandırmacalara bile inanmışlar ve hizmet kalitesinin düşmesini dahi görmezden gelmişlerdir. İspanya'dan domates, Çin'den tava, Hindistan'dan mermer alınmakta, çünkü bunlar ucuz, ama bu ucuzluk sadece orada ücretlerin fevkalade düşük ve çalışma koşullarının tamamıyla kötü olmasından ileri gelmiştir. Fakat bakım ve hastalık maliyetlerini düşürmüşlerdir. Bu noktada kamusal hastalık finansmanını yükseltmek bir alternatif olabilir, fakat bu nihayetinde sadece zengin işletmeler için değil, aynı zamanda sıradan kişiler için vergilerin yükselmesi anlamına gelirdi. İsviçre örneğindeyse bu türden vergiler özellikle erkek vergi mükelleflerini etkilerdi. ¹³

Burada söz konusu olan iktisadi bir tezatlıktır ve bu yeni değildir, ama bu emek üretkenliğinin ayrışmasıyla git gide derinleşmektedir. Burada önemli olan, toplumun insan refahı için önemli olan çalışmaları, normal ücretler ödendiği zaman işgücü maliyetinin yüksek olması durumunda, nasıl organize etmesi gerektiğidir. Kapitalist gelişimdeki "konum politikasının" yanı sıra, seçilmiş hükümetlerin bağımsız bir hayat standardı politikası alternatifi vardır, çünkü bunlar nihayetinde yeniden seçilmek istemiştir. Bu iki politika sürekli birbirine karşıt olarak durmuştur. Yaşam standardı politikası esas itibarla temel gıda maddesi ve hizmetler kapsamında bir dip-fiyat politikası götürmüş, çünkü bu şekilde asgari bir geçim standardı ve geniş kitleler için asgari bir gelir teminat altına alınabilmiştir. ¹⁴ Hükümetler bu türden dip fiyatlara bir yandan transfer ödemeleriyle finanse etmişlerdir. Ve diğer yandan hükümetler yüksek standardize edilmiş bir gıda maddesi üretimi teşvik ettiler, ki daha ziyade

¹² İsviçre'de yapılan bir araştırmaya göre, ev içi işçiliğinin ödenmesi gerektiğini bildiren kişilerin oranı %86'ı olarak tespit edildi, ki ödenmesi gereken miktar 5000 İsviçre frangı olarak değerlendirildi (Credit Suisse (2010): *Swiss Issues Branchen – Die Struktur der Schweizer Wirtschaft 1998– 2020*. Hg. Economic Research der CS)

¹³ Acaba sağ radikalizmin yükselme nedenin buna mı dayanmaktadır?

¹⁴ Bu bağlamda en radikal politikalar her halde ABD'de uygulanmıştır.

düşük ücret ve ekolojik yıkıma dayalıdır. Bununla birlikte işgücü maliyetleri aynı zamanda performansın düşürülmesi veya işin bazı gruplara (örneğin kadın veya göçmen) havale edilmesiyle de mümkün olabilmektedir. Örneğin 20. Yüzyılda erkeklerin beslenme giderleri, evdeki annelerin çocukları besleyebilmesini garanti etmesi argümanıya açıklanmıştır. 19. Yüzyıl kolonizasyonu için özellikle kentlerin beslenebilmesi büyük önem taşımıştır. Hayat standardı politikasıyla ilgili tarih ve bununla ilintili iktisadi ve cinsiyet tarihi henüz yazılmamıştır.

Marks ve Keynes'in metinlerinin yeniden değerlendirilmesi sırasında, her ikisinin kapitalizme sert bir şekilde eleştirmesine karşın, her ikisinin de teknik ilerleme ve bunun beraberindeki teknik emek produktivitesinin yükselmesi sonucu insanın günlük yaşamda kalma mücadelesinden uzaklaştığını ve ağır işçilikten kurtulduğunu görmeleri, onlarda büyük hayranlık uyandırmıştır. Kapitalist endüstriyel üretim sadece kapitalistlere birikim ve zenginlik sağlamamıştır, aynı zamanda gıda maddesinin, tekstilin, arabaların ve ev içi aletlerinin büyük ölçülerde üretimi için merkezi önem taşımıştır. Başka bir iddiada bulunmak yalan olmuştur. Ama "diğer iktisadın" hikâyesi kapitalizm içerisinde bir kenara itilmiş ve kapitalizm öncesi artık olarak değerlendirilerek aşılmaya çalışılmıştır. Oysa bu diğer iktisat- her dönemde bir şekilde var olmuştur. Üstelik oldukça da kapsamlıdır. Ayrıca her zaman kadın iktisadı içinde önemlidir (Leonore,1995:34-38).

Kısacası hayatın maddi koşullarının üretimi ve yeniden üretimi daha ziyade sömür- üretim- hâkimiyet ilişkileri bağlamında şekillenmiştir, gerçi hayatın maddi bazı için gerekli olan malların büyük bir bölümü özel sektör tarafından üretilmiş ve piyasalarda satılmış, ama ücretsiz care-işçiliğinin parasal değeri, hanelerin mal-hizmet tüketimi için harcadıklarından daha büyüktür ki bunları büyük ölçüde piyasalardan temin edilmiştir. Çalışma kavramı bu bağlamda, sadece üretim odaklı olmamalı ve bunun yerine kadınların ve erkeklerin gerçek yaşam realitelerini tasvir etmelidir. Bunun için kavramın kendisini ve özellikle kişiye yönelik, ev içi hizmet faaliyetlerini yeniden konseptleştirmek önem addetmektedir. Burada iki kutup olan, üretim ve karşılıklı etkileşim yeni bir ilişki içerisinde değerlendirilmeli (Thiessen, 2004:69). Bir yandan üretim kavramı yeniden tanımlanmalıdır, çünkü bugün üretim hizmet sektörü olmadan düşünülemez. Diğer yandan kişiye dönük hizmet sektörü işçiliği de, maddi gerçeklikte oluşturmaktadır. Bunun sonunda üretim ve hizmet arasındaki ilişkinin, sanılandan

daha akıcı olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla feminist iktisat, sadece piyasa iktisadına sıkışıp kalmadan, iktisadın bütün unsurlarının bir araya toplanmasına yönelmiştir. Amaç burada şu ana kadar ödenmeyen bakım işçiliğinin (Care hizmeti) ücrete bağlanması ve aile bağlamından çıkartılmasıdır. Zira bu şekilde toplam toplumsal önemi belirgin hale gelecektir.

Çalışma kavramının yeniden konseptleştirilmesindeyse, "çalışma-işgücü" politik bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Çünkü bu şekilde bu kavram, egemenlik ilişkileri ve çıkar çatışmaları ışığında analiz edilebilir (Kurz-Scherf 2007:277). İşte bu noktada Care (bakım) kavramı kapsayıcı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Care sonuçta "insanın nasıl yaşaması gerektiğiyle" ilgilenir. Care-iktisat bakış açısına göre makro iktisadi düşünce modelleri, aşağıdaki analitik farklılaşmaları içermelidir.

- İlerici ve ilerici olmayan branşlar arasında ayrıma gitmeliler.
- Ulusal iktisadi hesaplarına mutlaka yeni bir sektör alınmalıdır ve var olan sektörler arasında farklı bir ayrıma gitmeliler 1. Sektör tarım 2. Sektör endüstriyel üretim 2a. Sektör ev içi için üretim 2b. Sektör şirket ve diğer işletmeler için üretim 3. Sektör şirketlere, bankalara, büyük ticarete vs. hizmetler ve en nihayetinde ilave 4. Sektör ücretli-ücretsiz kişiye dönük ve ev içine yakın hizmet sektörüdür (Kurz-Scherf 2007:277).

Aynı şekilde kurumların değerlendirmesinde en azından ev içi varlığı dikkate alınmalı ve üretici olarak görülmeli, ayrıca kamusal olmayan ve kar eğilimi taşımayan kurumlar için ayrı bir kıta oluşturulmalıdır.

5.Sonuç

Tarihsel sürece baktığımızda, feminist hareketin merkezi konuları bugüne kadar neredeyse değişmemektedir. Bununla birlikte ilk dönem feministler daha ziyade kadın yaşamına dayandırdıkları yaklaşımları, son dönemlerde teorik bir baz kazanmaktadır. Çok farklı okullardan gelen feminist okulların, ortak noktaları kadın sorunlarıdır. Feminist iktisadın hareket noktasını yerleşik iktisadın köklü eleştirisi oluşturmaktadır. Bu eleştiriler genelde bilim anlayışına yerleşik iktisat ideolojisini temellendirdiği iddia edilen cinsiyetçi, sınıfsal, ırkçı ve emperyalist bakışlara odaklanmaktadır. Endüstrileşme ile piyasanın önemi artarak, ev içi üretimi önemsiz hale gelmektedir. Neoklasik iktisat hipotezleri ev-içinde ve toplumdaki

cinsiyetçi işbölümünü veri almaktadır. Bu bağlamda da kadınların düşük ücretli ve ücretsiz işçiler olarak karşılaştıkları olumsuzlukları göz ardı etmektedir. Feminist iktisadın 1960 yılından beri yürüttüğü araştırmaların başında ev- içi işçiliği ve düşük ücretli işçilik söz konusudur. Klasik ve neoklasik iktisatçılar ile birlikte Mark ve Keynes'te de bunların iktisadi hayata katkılarını görmezden gelinmektedir. "Diğer iktisadın" içerğini oluşturan kadınlar sınırlı prodiktivite sergileyen hizmet sektöründe düşük ücretle çalışmaktadır ve ev- içi işleri ücretsiz yapmaktadır. Diğer iktisat ve iktisat arasındaki farklılaşmalar hem egemen iktisat hem de Keynes ve Mark düşünce modellerinde yeterince analiz edilmemektedir. Kapitalist gelişimde seçilmiş hükümetler yeniden seçilebilmek için temel gıda maddesi ve hizmetler kapsamında bir dip fiyat politikası gütmektedir. Hükümetler gıda maddesi üretimini düşük ücret ve ekolojik yıkıma dayandırarak kadınlara havale etmektedir. İktisadın konusu, sadece piyasa temelli iktisadi faaliyetlerle sınırlandırmak yerine, çeşitli alanlardaki iktisadi faaliyetlerin tümünün (kurumlar, devlet, ev -içi) birlikte karşılıklı ilişkileri boyutunda içerilmesini sağlayacak bir biçimde genişletilmelidir. Egemen iktisat bilimleri, çalışma dendiği vakit, hala piyasa formundaki işçilikten bahsetmektedir. Dolayısıyla bunun sonunda ev içi işçiliği, iktisadi refah seviyesi ölçüldüğü zaman, eğer hizmet olarak satın alınırsa gayri safi yurtiçi hasılaya dâhil edilir, ama ücret ödenmezse buna dâhil olmamaktadır. (örneğin ev kadınının durumu). Feminist iktisat tüm bakım (Care Kavramı) hizmetlerinin, iktisat teorisi içerisine entegrasyonunu hedeflemektedir. Topluma faydalı olan her çalışma, işgücü olarak görülmeli ve sadece maaşlı çalışma baz alınmamalıdır. Burada söz konusu olan farklı çalışma ve istihdam formlarının, aslına uygun biçimde dikkate alınması ve bunların cinsiyetçi organizasyon, dağıtım ve değerlendirmesinin, düşünülmesi gerekmektedir. Ayrıca ilerici ve ilerici olmayan branşlar arasında ayrıma gidilmelidir. Ulusal iktisadi hesaplarına mutlaka yeni bir sektöre yer açılmalı ve var olan sektörler arasında farklı bir ayırım olmalıdır. Kısacası, Feminist iktisadın amacı, iktisadı kadını değil, kadın bakış açısını da içerecek biçimde iktisadı genişletmektir. İktisadın diğerlerine üstünlüğü temelinde kuram ve yaklaşımların hiyerarşik bir sıralamaya ve hatta redlere tabi kılınmasını önleyerek, iktisadın ufkunu açıp daha insani bir bilim haline getirmektir.

Kaynakça

Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik,(2006).Memorandum 2006. Mehr Beschäftigung braucht eine andere Verteilung, Köln.

- Bakker, Isabella, (1994). *The Strategic Silence. Gender and Economic Policy*, London.
- Barker, Drucilla/Kuiper, Edith, (2003). *Toward a Feminist Philosophy of Economics*, New York.
- Benería, Lourdes, (2003). *Gender, Development and Globalisation. Economics as if all people mattered*. New York.
- Bergmann, B. R,(1996). "What is Feminist Economics all about?" *Challenge*, s.4-8, January-February.
- Berik, Günseli (1997): *The Need for Crossing the Method Boundaries in Economics Research*, in: *Feminist Economics* 3 (2): 121-125.
- BFS, Bundesamt für Statistik, Statistisches Lexikon online (Ende Juni 2011): *Arbeitsproduktivität nach Branchen zu laufenden Preisen NOGA 60 (T4.7.4.3) und NOGA 17 (T4.7.4.2)*
- Bodkin, R. G. (1999). "Women"s Agency in Classical Economic Thought: Adam Smith, Harriet Taylor Mill, and J. S. Mill," *Feminist Economics*, 5(1), s.45-60,
- Credit Suisse, (2010). *Swiss Issues Branchen – Die Struktur der Schweizer Wirtschaft 1998–2020*. Hg. Economic Research der CS.
- Donath, Susan, (2000). *The Other Economy – A suggestion for a Distinctively Feminist Economics*. In: *Feminist Economics*, 6. Jahrgang, 1. Halbjahr, S. 115–125.
- Elson, Diane, (2002). *Geschlechtergerechtigkeit durch Gender-Budgeting? Einige Aspekte und Beispiele aus der Praxis von Gender-Responsive-Budget-Initiativen*
- Federicih, Silvia, (2004). *Caliban and the With – Women, the Body and Primitive Accumulation*. Autonomedia, Brooklyn, New York.
- Ferber, Marianne/Nelson, Julie, (1993). *Beyond Economic Man. Feminist Theory and Economics*, Chicago.

-
- Frey, Regina, (2003). Gender im Mainstreaming. Geschlechtertheorie und -praxis im internationalen Diskurs.
- Habermann, Friederike, (2010). Hegemonie, Identität und der homo oeconomicus. Oder: Warum feministische Ökonomie nicht ausreicht
- Haug, Frigga, (2007). Rosa Luxemburg und die Kunst der Politik, Hamburg.
- Hewitson, Gillian, (1999). Feminist Economics. Interrogating the Masculinity of Rational Economic Man, Cheltenham.
- Hoppe, Hella, (2002). Feministische Ökonomik. Gender in Wirtschaftstheorien und ihren Methoden, Berlin.
- Klamer, Arjo/Leonard, Thomas C. (1994). So what's an economic metaphor?, in: Philip Mirowski (Ed.) *Natural Images in Economics*, Cambridge.
- Kuiper, Edith, (2008). *Feminism in/and Economics*.
- Kurz-Scherf Ingrid, (2007). *Soziabilität – auf der Suche nach neuen Leitbildern der Arbeits- und Geschlechterpolitik*.
- Leonore Davidoff, (1995). *Worlds Between – Historical Perspectives on Gender & Class*. Polity Press, Cambridge.
- Longino, Helen E. (1993). *Economics for Whom? Beyond Economic Man* (der.M.A. Ferber; J.A. Nelson) içinde, Chicago, University of Chigago. Press, s.158-168.
- Madörin, Mascha, (2010a): *Care-Ökonomie–eineHerausforderung für die Wirtschaftswissenschaften*. In: Christine Bauhardt und Gülay Çaglar(Hg.): *Gender and Economics – Feministische Kritik der politischen Ökonomie*. VS Verlag, Wiesbaden, S. 81-104.
- Maier, Friederike, (1993). *Homo Oeconomicus – Zur geschlechtsspezifischen Konstruktion der Wirtschaftswissenschaften*.

-
- Michalitsch, Gabriele/Schlager, Christa, (2006). Feministische Ökonomik in Österreich. Eine Landvermessung verzögerten Widerspruchs.
- Mies, Maria, (2009). Hausfrauisierung, Globalisierung, Subsistenzperspektive. In: Marcel van der Linden und Karl-Heinz Roth (Hg.): Über Marx hinaus. Assoziation A., Berlin/Hamburg, S. 257-289.
- Mill, John Stuart/Taylor Mill, Harriet, (1869). Die Hörigkeit der Frau. Frankfurt/Main.
- Nelson, J. A, (1995). "Feminism and Economics," *The Journal of Economic Perspective*, 9(2), s.131- 148, Spring.
- Power, Marilyn, (2004). Social Provisioning as a Starting Point for Feminist Economics.
- Pujol, Michèle, (1992). *Feminism and Anti-Feminism in Early Economic Thought*, Aldershot.
- Robeyns, Ingrid, (2000): Is there feminist economic methodology?
- Schultheiss, Jana, (2008). Frauenerwerbstätigkeit heute. Emanzipatorische, neoliberale und konservative Modell.
- Serdaroğlu, Ufuk, *Feminist İktisat'ın Bakışı*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 128s
- Serdaroğlu, Ufuk (1997). Kişisel olan sadece politik değil, aynı zamanda iktisadidir. *Feminist İktisat, Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mart 1997, Cilt 21,197, s3-10.
- Singer, Mona, (2004). *Feministische Wissenschaftskritik und Epistemologie: Voraussetzungen, Positionen, Perspektiven*.
- Staveren, Irene (1997): *Focus Groups: Contributing to a Gender-Aware Methodology*.
- Strassmann, Diana, (1997). Editorial: Expanding the Methodological Boundaries of Economics.

Strober, M. H, (1994). "Rethinking Economics Through a Feminist Lens," Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic, The American Economic Review, 84(2).

Sturm, Gabriele, (1994), *Wie forschen Frauen? Überlegungen zur Entscheidung für qualitatives oder quantifizierendes Vorgehen.*

Thiessen, Barbara, (2004). *Re-Formulierung des Privaten. Professionalisierung personenbezogener, haushaltsnaher Dienstleistungsarbeit, Wiesbaden.*